

In general terms, the ABC-analysis can be used as a Lean tool. It can be successfully implemented in the warehouse activities and allow:

- to control inventories;
- to buy the right resources in the right quantity;
- to decrease costs;
- to optimize the storage operations;
- to establish mutually beneficial relationships with suppliers.

Accordingly, all these points can improve the logistic process in the warehouse. The picture demonstrates the most effective using of resources, that can decrease costs of the company.

According to the picture, the company needs to focus on A and B resources, that will provide to make profit from costly inventories and reduce the total inventory in the warehouse. It creates the conditions for implementing the Lean-program.

Conclusion and further researches direction. The final part of the study reports on the results which will be obtained. The article examines in detail the problems concerning the warehouse operations. More than that, it contains the analysis of the impact of Lean tools on the warehouse operations. According to the methodology, it is important to say that the ABC-analysis can be applied in different areas of the company. Using a similar analysis, can be made a rational distribution of the assorted genres in stock from the point of view of technical and transport based on economic criteria. This method is most effective for companies with large amounts of materials.

It is assumed that the implementation of Lean system will allow the company to reduce costs, standardize and optimize warehouse operations, minimize labor, and as a result, improve the competitiveness in the market. The results of the study also imply that the implementation program of Lean Warehousing and a number of guidelines will be developed and the results of the present paper can be used to further investigations of Lean-programs. In the future, it is important to explore the features of the introduction and realization of Lean-system in more depth. In order to successfully implement the new systems in the domestic business.

References

1. Dulhai, G., (2008), The 5S strategy for continuous improvement of the manufacturing processes in autocar exhaust. *Management & Marketing*, 3(4), 115-120.
2. Mulcahy, D. (2007), *Warehouse Distribution and Operations Handbook*, McGraw-Hill.
3. Friedman, D. How to Select the Best Warehouse Management System. *Material Handling Management* 60, no. 1 (January 2005): 28-29.
4. Jones, D., and Mitchell, A., (2006), *Lean thinking for the NHS*. NHS confederation London.
5. Rauch, A. Implementation of Lean Production in Small-Sized Enterprises. *Logistics Today* 44, no. 9 (September 2013): 32-38.
6. Shook, J., (2009), *Learning to See: Value Stream Mapping to Create Value and Eliminate Muda*, The Lean Enterprise Institute, Brookline, MA.

Стаття надійшла в редакцію 14.12..2014р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Полянською А.С.

УДК 336.221:502.35

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ З МЕТОЮ СТИМУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У.З. Костюк

*ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел (03422) 42308,
e-mail: kostyuk_u@ukr.net*

Анотація. В статті розглянуто роль екологічних податків як одного з дієвих інструментів механізму стимулювання природоохоронної діяльності, проаналізовано існуючі пільги в оподаткуванні природоохоронної діяльності в Україні, виявлено розбіжності екологічного законодавства з відповідними статтями податкового законодавства, запропоновано зміни до податкового законодавства.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, економічні інструменти, оподаткування, екологічний податок, пільги.

Аннотация. В статье рассмотрена роль экологических налогов как одного из действенных инструментов механизма стимулирования природоохранной деятельности, проанализированы существующие льготы в налогообложении природоохранной деятельности в Украине, обнаружены расхождения экологического законодательства с соответствующими статьями налогового законодательства, предложены изменения к налоговому законодательству.

Ключевые слова: природоохранная деятельность, экономические инструменты, налогообложение, экологический налог, льготы.

Annotation. In the article the ecological taxes role as one of the effective instruments of stimulation mechanism of nature protection activity is considered. Existing privileges in taxation of nature protection activity in Ukraine were analyzed. The differences between corresponding items of taxation and ecological legislation were found out. It was proposed the changes for tax legislation.

Keywords: nature protection activity, economic instruments, taxations, ecological tax, privileges

Постановка проблеми. Сьогодні економічний механізм екологічного регулювання в Україні ґрунтується на концепції платності природокористування, охоплює систему економічних інструментів, що спрямовані, з одного боку, на акумулювання матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм, а з іншого — на спонукання товаровиробників до обмеження діяльності, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу.

Закон України “Про охорону навколишнього середовища” започаткував функціонування економічних інструментів регулювання процесу природокористування, які є єдиним засобом, що забезпечує надходження фінансових ресурсів для ліквідації наслідків забруднення довкілля. Ключовою роллю економічних інструментів є те, що саме через них відбувається вплив на головні спонукальні мотиви діяльності суб’єктів господарювання – їх економічні інтереси.

Варто зазначити, що фактично не функціонує механізм кредитування природоохоронних заходів, субсидування екологічної інфраструктури, пільгового оподаткування та цінового заохочення екологоконструктивної діяльності [1, с.20, 22].

З огляду на еколого-економічну ситуацію, що склалася в Україні, досвід організації природоохоронної діяльності, пріоритетним напрямом формування дієвої екологічної політики слід вважати фінансово-економічне заохочення господарюючих суб’єктів, які прагнуть знизити обсяги шкідливих викидів і відходів виробництва. Стимулювання природоохоронної діяльності повинно ґрунтуватися на вже існуючій методологічній базі, апробованій вітчизняною практикою, а також ураховувати очевидні досягнення в галузі розв’язання екологічних проблем, що нагромаджені в інших країнах.

Доцільно провести необхідні зміни в уже існуючій методологічній базі, а також запровадити нові, більш ефективні регулятори природокористування [1, с.81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття ознаменовані активізацією української наукової думки. З’явилися фундаментальні наукові дослідження, в яких екологічні та економіко-екологічні проблеми стали об’єктом уваги багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Зокрема, розробці цих питань присвятили свої праці: Бабміндра Д.І., Балацький О.Ф., Бистряков І.К., Веклич О.О., Галушкіна Т.П., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Гофман К.Г., Коваль Я.В., Лицур І.М., Мельник Л.Г., Міщенко В.С., Трегобчук В.М., Туниця Ю.Ю., Хвесик М. А., Хлобистов Є.В., Шевчук В.Я., Шостак Л.Б. та ін., з них вивченню саме фінансового забезпечення охорони довкілля на державному рівні - Веклич О.О., Мельник Л.Г., Кашенко О.Л., Хвесик М.А., Горбач Л.М. та ін.

Незважаючи на велику кількість інформації, присвяченої екологічним проблемам та її наслідкам, в Україні немає дієвого механізму стимулювання природоохоронної діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз і подальше вдосконалення напрямів розвитку та розширення системи екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед сучасних інструментів стимулювання природоохоронної діяльності у розвинених країнах найбільш результативними й найважливішими є екологічні податки, які передбачають, з одного боку, спеціальні механізми оподаткування екологічно шкідливої продукції (негативне стимулювання), а з іншого – широкий набір податкових пільг для тих суб’єктів підприємницької діяльності та юридичних осіб, котрі застосовують ресурсо- та енергозберігаючі технології, розвивають екологічно прийнятне виробництво, поліпшують якість навколишнього середовища.

Перевагою цього інструменту є його миттєвий вплив на виробника і можливість для держави одержання додаткового доходу, що може використовуватися, наприклад, для зниження інших видів податків. Іншою перевагою екологічних податків є те, що вони дають змогу забруднювачам вибирати спосіб пристосування до нових екологічних стандартів або шляхом сплати податку, або, якщо витрати на усунення причини забруднення невисокі, шляхом зміни виробничого процесу.

Доходи від екологічних податків можуть використовуватися також для здійснення проектів із захисту навколишнього середовища, субсидування екологічно чистих виробництв, допомоги країнам, що розвиваються, та інше.

В Україні з екологічних податків береться плата за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти, розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об’єктах) суб’єктів господарювання), утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені), тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.[2]

В Україні не стягується екологічний податок за шумове забруднення (наприклад, в Угорщині він введений ще у 1988 р.). Існуюча база оподаткування плати за шкідливий вплив на навколишнє природне середовище є досить вузькою. Вона охоплює лише збір за забруднення хімічними елементами і може бути суттєво розширена. Екологічного оподаткування уникають екологічно-

небезпечна продукція, такі види антропогенного впливу на довкілля як акустичний, електромагнітний, іонізуючий, біологічний тощо.

Для України, яка має на своїй території атомні електростанції та пов'язану із ними виробничу інфраструктуру, актуальним питанням є впровадження плати за радіоактивне забруднення навколишнього середовища [3, с.30].

Стосовно екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища перш за все необхідно зменшити перелік шкідливих речовин, викид яких підлягає оплаті, що забезпечить більш прийнятні практичні умови їх виконання, і збільшити розміри нормативів плати за меншу кількість забруднювачів (насамперед тих, для зниження викидів яких є технологічні і технічні передумови, або які є особливо небезпечними).

Чинні нормативи збору за забруднення довкілля на порядок менші, ніж відповідні нормативи в країнах Центральної Європи. Наближення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища до розміру компенсації заподіяної шкоди довкіллю стимулюватиме забруднювачів до проведення превентивних природоохоронних заходів і сприятиме збільшенню надходжень до екологічних фондів.

Завпровадження різних видів гнучких екологічних податків на продукт стимулюватиме обмеження виробництва і споживання продукції, що виготовляється з обмежених (рідкісних) природних ресурсів, а також ресурсоемної, екологічно небезпечної продукції. Спочатку такий екологічний податок буде для господарюючих суб'єктів додатковим фінансовим тягарем, проте в перспективі він сприятиме зростанню обсягів виробництва нової, екологічно безпечної продукції та зниженню витрат, пов'язаних з контролем за забрудненням навколишнього природного середовища, що обумовить зміцнення конкурентоспроможності та економічних позицій виробника.

Як свідчить європейський досвід, екологічні податки, включаючи податок на екологічно шкідливу для споживання продукцію, є ефективними екологічними інструментами у тих випадках, коли нормативи плати за екологічне забруднення перевищують кошти, необхідні для запобігання екологічній шкоді.

Оскільки податок на продукт включається в ціну продукції, то це буде стимулювати споживачів вибирати більш безпечну для довкілля продукцію, що, в свою чергу, витіснить екологічно небезпечну продукцію із ринку.

Сума коштів, які можна зібрати за рахунок введення податку на продукт, за експертними оцінками, в десятки разів перевищує кошти, що отримуються від платежів за забруднення. Отримані кошти можливо інвестувати, використовуючи цільовий природоохоронний характер фінансування через фонди, у масштабні програми створення систем з утилізації екологічно небезпечних видів продукції.

Впровадження цього механізму можливо започаткувати через внесення відповідних змін до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" та Податкового кодексу України (ПКУ).

Одним з важливих фінансових інструментів реалізації пріоритетних екологічних програм, залучення інвестицій в екологічно кризові сектори економіки є пільгове оподаткування. Наприклад, у Чехії і Словаччині на п'ять років звільняється від оподаткування прибуток, отриманий підприємством при впровадженні вітрової, сонячної, гідроелектричної енергії. У Польщі податкові пільги надаються при інвестиціях на охорону навколишнього середовища в сільському господарстві з використанням відходів виробництва, а також не оподатковуються діяльність та добровільні внески громадських екологічних організацій. В Законі Російської Федерації „Про податок на прибуток підприємств і організацій” сказано, що суттєва пільга надається тим підприємствам, які за рахунок свого прибутку здійснюють капітальні вкладення на природоохоронні заходи. Прибуток до оподаткування при цьому зменшується на суму в розмірі 30% таких вкладень [4, с.159].

Проведений аналіз податкових пільг екологічного законодавства в Україні виявив певні розбіжності з спорідненими статтями податкового законодавства.

Зокрема, ст.41д Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” [5], в якій вказано, що економічні заходи передбачають надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, ст. 48 цього ж закону, в якій йдеться про стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища, не підтвержені Податковим кодексом України. Але в листі Державної податкової адміністрації України від 06.04.2000 р. № 4900/7/16-1220-15 „Про податок на додану вартість” вказується, що операції з проведення робіт, що належать до природоохоронних заходів, компенсація за якими здійснюється за рахунок бюджетних коштів чи інших джерел фінансування, підлягають оподаткуванню ПДВ на загальних підставах.

Відповідно до статті 48в цього ж закону, в Україні здійснюється стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів [5], що суперечить ПКУ і не підтверджується ніякими статтями про порядок обчислення амортизаційних нарахувань.

Немає в чинному законодавстві про оподаткування статті 49 „Надання податкових та інших пільг” Закону України „Про природно-заповідний фонд” [6]. Також не підтверджені чинним законодавством про оподаткування ст. 38в Закону України „Про відходи”, згідно з якою організаційно-економічні заходи щодо забезпечення утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення передбачають надання суб'єктам підприємницької діяльності, які утилізують і зменшують обсяги утворення відходів та впроваджують у виробництво маловідхідні технології, відповідно до законодавства податкових, кредитних та інших пільг, і ст. 40а, де зазначається, що з метою стимулювання заходів щодо утилізації відходів та зменшення обсягів їх утворення суб'єктам господарської діяльності можуть надаватися, відповідно до закону України, пільги щодо оподаткування прибутку від реалізації продукції, виготовленої з використанням відходів [7].

Згідно ПКУ(ст.1) ставки. механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів). за винятком встановлення і скасування зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім даного Кодексу. Податки і збори (обов'язкові платежі), справляння яких не передбачено цим Кодексом, сплати не підлягають.

Дослідження показало, що окремі статті законів України у сфері природокористування підпорядковані спорідненим статтям законів з оподаткування, і тим самим це призводить до фактичної втрати чинності важливих законодавчих положень, таких як економічний механізм забезпечення стимулювання природоохоронних заходів або пільгове екологічне оподаткування, що містяться в законах України з питань природокористування, і це надає їм декларативності.

В Україні зовсім недавно введено пільги при оподаткуванні в сфері використання відходів виробництва. Зокрема, не є платниками податку за розміщення відходів суб'єкти господарювання, які розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину(ст. 240.5 ПКУ).

Згідно п.23 Підрозділу 2 Перехідних положень ПКУ тимчасово до 1 січня 2017 року від оподаткування податком на додану вартість звільняються операції з постачання, у тому числі операції з імпорту відходів та брухту чорних і кольорових металів, а також паперу та картону для утилізації (макулатури та відходів) товарної позиції 4707 згідно з УКТ ЗЕД. Переліки таких відходів та брухту чорних і кольорових металів затверджуються Кабінетом Міністрів України. Операції з вивезення в митному режимі експорту товарів, зазначених у цьому пункті, звільняються від оподаткування податком на додану вартість.

Відповідно до ст.197.16. ПКУ звільняються від оподаткування податком на додану вартість також операції із ввезення на митну територію України: - устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії; - матеріалів, устаткування, комплектуючих (що використовуються для виробництва: устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії; матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії; енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів), за умови що ці товари застосовуються платником податку для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні.

Тимчасово, до 1 січня 2019 року, звільняються від сплати податку на додану вартість операції з постачання техніки, обладнання, устаткування, що працюють на альтернативних видах палива, та імпорту техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні, а також технічних та транспортних засобів, у тому числі самохідних сільськогосподарських машин, що працюють на біопаливі, якщо такі товари не виробляються в Україні.

Слід відмітити, що природоохоронний результат введених пільг дуже низький. Більшість цих пільг носять тимчасовий характер. Очевидно, що необхідно провести конкретні обґрунтовані економічні та нормативно-правові заходи для створення міцної бази стимулювання природоохоронних і ресурсозберігаючих методів господарювання. Потрібно встановити перелік природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів, які потребують пріоритетного розвитку. Встановлення пільг в оподаткуванні стимулюватиме створення і розширення екологічного підприємництва, ринку екологічних робіт та послуг.

Високорозвинені країни та країни з перехідною економікою взяли курс на „озеленення” податкової системи, коли зростає величина екологічних податків при одночасному зменшенні інших податків.

Слід також розробити, законодавчо закріпити і впровадити систему заліку коштів, які підприємство-природокористувач витратило на виконання природоохоронних заходів (в будівництво систем зворотного водопостачання, очисних споруд, пилогазовловлювачів і мережі каналізації; ліквідацію осередків забруднення підземних вод; біотехнічні заходи щодо меліорації

природних водоймищ; протиерозійні та протизсувні заходи; науково-дослідні роботи в галузі охорони навколишнього природного середовища), у рахунок екологічного податку. Причому витрати природокористувачів на заходи, які реалізують основні позиції міжнародних угод щодо охорони довкілля, підлягають заліку в рахунок платежів за забруднення в першу чергу. Важливо, що юридично визначеною основою для фінансової відповідальності підприємств за надходження платежів, а також їх заліку є угода між ними як природокористувачами і державними органами екологічного регулювання [1, с.56].

Така система заліку виконує роль дієвого економічного стимулятора впровадження природоохоронних заходів і є досить прогресивною. Прийняття в Україні системи заліку коштів, що витрачаються саме на екологічні цілі, в рахунок екологічного податку стало б першим практичним кроком на шляху до створення вітчизняної системи податково-кредитних пільг. Частина платежів за забруднення трансформувалася б у джерело інвестицій природоохоронного призначення і залишалася б на підприємстві у вигляді інвестиційного податкового кредиту. Взагалі ефективність системи відрахування плати за забруднення навколишнього природного середовища значно підвищилася б із зростанням фінансової самостійності та економічної відповідальності господарюючих суб'єктів.

На державному рівні необхідно ввести пільги в частині сплати податку на додану вартість для тих підприємств, що виробляють природоохоронне обладнання, а також виконують як капітальні так і поточні роботи з його будівництва, монтажу та обслуговування, що дасть змогу зменшити ціну і підвищити конкурентоспроможність екологічного обладнання та послуг. Упровадження такого заходу усуне невідповідність ст. 41д Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” [5] податковому законодавству.

Підприємства, що фінансують упровадження природоохоронних заходів повинні отримати можливість направляти в екологічний фонд частину нарахованого податку на додану вартість за умови, що кошти з цього фонду протягом поточного року використані за цільовим призначенням.

Ще одним напрямом удосконалення та розширення системи екологічного оподаткування, що стимулював би природоохоронну діяльність і розвиток ринку екологічних послуг, повинно стати щорічне зменшення бази оподаткування прибутку підприємств на 30 % капітальних вкладень, що направлені ними на впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій та виконання природоохоронних заходів. Це зняло б суперечливість ст. 41д та 48а Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” із законодавством з оподаткування, а згадані статті набули б чинного підґрунтя в податковому законодавстві.

Підприємства, фонд оплати праці яких витрачений на впровадження природоохоронних заходів, теж необхідно частково звільнити від оподаткування.

Ще одним механізмом удосконалення системи оподаткування є плата за повернені викиди, що передбачає направлення коштів із спеціальних фондів тим підприємствам і організаціям, які за рахунок удосконалення виробництва досягли зменшення шкідливих викидів у навколишнє природне середовище. Хамільтон Р. А. (Світовий банк) на Першому світовому конгресі економістів з навколишнього середовища і природних ресурсів запропонував створювати спеціальні національні фонди (в обсязі 3 % від національного валового продукту) з метою їх використання на технологічні премії [8, с.80–81].

Ця плата є економічним інструментом, що передбачає трансформацію адміністративно-командних екологічних податків за забруднення довкілля в ринкові або фінансово-нейтральні економічні інструменти. Емпіричним прикладом, що підтверджує ефективність плати за повернені викиди як економічного інструменту, можна вважати податкову систему Швеції, де він використовується як ринковий інструмент, за допомогою якого регулюють викиди NO_x . Застосування його в Швеції дало змогу зменшити викиди NO_x в атмосферне повітря на 50%. Крім того, використання його пов'язане з меншими управлінськими витратами (у Швеції вони становлять 0,2–0,3% від реінвестованих прибутків). Цей економічний інструмент привабливий також тим, що його стимулююча функція ефективно впливатиме на виробництва, в яких скорочення шкідливих викидів досягається з меншими затратами коштів [8, с.81].

Плата за повернені викиди і технологічні премії за використання природозберігаючих технологій є м'якими ринковими економічними інструментами, які використовуються головним чином лише найбільш розвиненими країнами світу – США, Японією, Швецією та іншими. Вони не набули широкого визнання в Європі.

Слаборозвинені країни та країни з перехідною економікою, як правило, мають викривлену податкову систему. Вони не мають коштів, які можна було б направити на технологічні премії. Введення додаткового екологічного податку з метою нагромадження коштів на технологічні премії призведе до ще більшого викривлення податкової системи та її негативного впливу на національну економіку [8, с.81].

Отже, технологічні премії слід вводити в Україні тільки тоді, коли їх ефективність підтвердиться серйозними емпіричними дослідженнями у країнах з різними рівнями економічного розвитку.

Висновки. Реалізація запропонованих вище основних напрямів розвитку, вдосконалення та розширення системи екологічного оподаткування сприятиме формуванню дієвої вітчизняної системи екологічного оподаткування, спрямованої на екологізацію суспільного виробництва та розвиток ринку екологічних послуг в Україні.

Разом з тим не слід забувати розумну думку, яка часто висловлюється фахівцями з оподаткування, що з податками, як і з пестицидами, необхідно поводитися дуже обережно. Необачне реформування податкової системи може призвести до небажаних змін в економіці, на які реформатори, як правило, не очікують.

Література

1. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О.О. Веклич; Рада національної безпеки і оборони України, Український ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів. — К., 2003. — 88с.
2. Податковий кодекс України №2755-VI від 02.12.2010 //Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13-14, № 15-16, № 17. — С.112.
3. Довідник з питань економіки і фінансування природокористування і природоохоронної діяльності / [В. Шевчук, М. Пилипчик, Н.Карпенко та ін.]; уклад. Шевчук В.Я. / М-во екології та природних ресурсів України, Програма розвитку ООН в Україні, Міжнародний фонд Дніпра. — К.: „Геопринт”, 2000. — 411с.
4. Экономика природопользования. Аналитические и нормативно-методические материалы. — М.: Министерство охраны окружающей среды и природных ресурсов РФ, 1994. — 471с.
5. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” №1268-XII від 26 червня 1991р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №41. — С.546.
6. Закон України „Про природно-заповідний фонд України” №2457-XII від 16.06.92 // Відомості Верховної Ради України . — 1992. — №34. — С.502.
7. Закон України „Про відходи” № 187/98-ВР від 5 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 36–37. — С.242.
8. Синякевич І.М. Економічні інструменти екополітики / І.М. Синякевич // Економіка України. — 1999. — №10. — С.78–83.

Стаття надійшла в редакцію 11.12..2014р.
Рекомендовано до друку к.е.н., проф. Орловою В.К.